

FRANJINA ANTROPOLOGIJA

"Što je čovjek da ga se spominješ, sin čovječji te ga pohodiš?" (Ps 8,5) pitao se psalmist prije mnogo stoljeća. Što je čovjek? - vječno je pitanje. Svako povijesno razdoblje, svaki filozofski sustav, svaka religijska struja i nadalje svaki pojedinac postavlja to pitanje. Odgovori su brojni i različiti, vrlo često međusobno proturječni.

Živimo u vremenu kada se to pitanje postavlja s posebnim nabojem. Može se slobodno ustvrditi da je briga za čovjeka jedno od obilježja kulture našega vremena. Filozofija, teologija, humanističke znanosti nastoje osvijetliti podrijetlo, odredište i čovjekovu konkretnu bitnost. Svi humanizmi našega vremena doista su zaokupljeni traženjem odgovora na pitanje: tko je čovjek? Usprkos svim tim naporima, današnji čovjek, svjestan svojih mogućnosti i svojih sposobnosti i u čiju svijest prodire sve dublje vlastito dostojanstvo (DH 1)¹, uočava istovremeno nedostatak poštovanja, nepoštivanje vlastitoga dostojanstva, nedostatak smisla vlastitoga postojanja (GS 4)². Sve to upućuje da je čovjek i dalje ostao zagonetan i nepoznat. "No što je Čovjek? On je o sebi izrekao i izriče mnoga mišljenja, različita, pa i suprotna, u kojima se često ili toliko uzvisuje, da sebe smatra apsolutnim mjerilom ili se snizuje do očajaja, odakle je tjeskoban i smeten" (GS 12) ustvrdili su oci Drugog vatikanskog sabora.

Nakana je ovih redaka, pomoću svetoga Franje, produbiti kršćansko poimanje čovjeka, nadajući se evanđeoskom odgovoru na pitanje: tko je čovjek?

To pitanje ne postavljamo političaru, antropologu, filozofu ili teologu "od zanata", nego čovjeku vjere, Franji mističaru, čovjeku koji meditirajući Božju Riječ pronalazi odgovore na bitna čovjekova pitanja.

Napomenimo odmah da nije u modi, niti je opće mišljenje, da bi sv. Franjo nudio vrijedne i poticajne upute obzirom na čovjeka, nama, ljudima dvadesetog stoljeća, te da bi takve upute mogle doprinijeti izmijenjenju

¹ Deklaracija *Dignitatis humanae* o vjeskoj slobodi Drugog vatikanskog koncila.

² Pastoralna konstytucija *Gaudium et spes* o Crkvi u suvremenom svijetu Drugog vatikanskog koncila.

odnosa prema čovjeku i drukčijem promatranju istoga. Smatramo, međutim, da Asižanin, svojim razmišljanjem o čovjeku, može dosta pomoći nama o nama samima.

U školi riječi Božje sv. Franjo je naučio promatrati u svakom čovjeku-bratu Kristovu sliku. Kao čovjek vjere, na pitanje tko je čovjek, on odgovara: brat kojeg treba prihvatiti kao dar (Or 14)³ i kojeg treba ljubiti (Or 2).

Franjo u svojim spisima ne promatra neovisnog čovjeka, čovjeka koji je svrha i cilj samom sebi. Za njega takav čovjek ne postoji. Ako govori o čovjeku, onda ga vidi uvijek u odnosu s Bogom što je oznaka ondašnjeg promatranja čovjeka⁴. To će uvjerenje Franjo vrlo lijepo izraziti ovim riječima: "jer kolik je čovjek pred Bogom, toliko vrijedi i ništa više" (Op XIX,2)⁵.

Samo u odnosu s Bogom čovjek uspijeva otkriti vlastiti identitet jer "Sveto pismo, naime, uči da je čovjek stvoren na sliku Božju" (GS 12), proizišao je iz njegove ruke i samo u odnosu sa svojim Stvoriteljem otkriva sebe samoga. Štoviše "kad je Bog zaboravljen, stvorenje postaje neshvatljivo" (GS 36).

Shvaćanje čovjeka

Nakana nam je ovdje iznijeti nekoliko povijesnih podataka o shvaćanju čovjeka u XII. stoljeću, tj. u vremenu kada je živio sv. Franjo i samo njegovo poimanje čovjeka. To je neizbježno učiniti jer je i Svetac zasigurno poznavo ondašnju sliku o čovjeku da bi mogao stvoriti vlastitu sliku o čovjeku.

U vrijeme sv. Franje općenito je bio prihvaćen metafizički dualizam. Čovjek je sastavljen od tijela i duše. Duša je, međutim, nadređena tijelu i bitna je za čovjeka. Ona je načelo postojanja. Za sve autore metafizičkog dualizma duša je tvar koja je različita i superiornija od tijela. No taj dualizam ne shvaća tijelo kao zatvor duše u platonskom smislu nego se odnosi duše i tijela promatraju na crti sv. Augustina⁶. Uz to su postojale dualističke struje,

³Oporuka sv. Franje. Svi Franjini tekstovi uzeti su iz *Spisi sv. Oca Franje i sv. Majke Klare Asižana* (Symposion, Split 1988.).

⁴U XII. stoljeću nije postojala samostalna znanost o čovjeku. Čovjek je bio objekt studija samo u odnosu s Bogom. Poznavanje čovjeka i Boga usko je vezano: radi se o dvije nedjeljive znanosti, podređene jedna drugoj. Ne postoji, dakle, antropologija bez teologije. R. Zavalloni, *L'uomo e il suo destino nel pensiero francescano* (Edizioni Porziuncola, Assisi 1994.) 112.

⁵*Opomene* sv. Franje.

⁶Ugo di San Vittore je jedan od predstavnika te crte. Prema njoj tijelo i duša stvaraju savez i sjedinjenje prijateljstva. Duša boravi u tijelu i njega oblači kao da bi bilo odijelo. Tijelo nije neprijatelj duše, nego se sjedinjuju u zajedništvo prijateljstva

kao ona Katara, koje stavljaju dušu i tijelo u snažnu suprotnost⁷. U vrijeme sv. Franje tijelo i materijalna stvarnost ljudskog postojanja vrlo često se podcjenjivalo i promatralo u negativnom svjetlu⁸.

Franjo dijeli stvorene stvari na duhovne i tjelesne (NPr XXIII,2)⁹. U čovjeku također vidi dvije sastavnice, tjelesnu i duhovnu (Op V,1). Duhovnu sastavnicu naziva raznim imenima: "spiritus", "cor", "mens", a tjelesnu "corpus", "carne"¹⁰. Franjo, međutim, nikada ne suprostavlja tijelo duši, niti govori o podređenosti jedne drugoj. On čovjeka gleda u jedinstvu¹¹.

i to sjedinjenje proizvodi radost. Duša oživljuje tijelo i njime upravlja. Ali duša se osjeća poniženom zbog tog sjedinjenja s tijelom, nevaljanom materijom, ukoliko je puna nedostataka i nesavršenosti. Prema toj koncepciji, tipičnoj za Augustinovu misao o čovjeku, sjedinjenje između tijela i duše nije bitno, nego slično onom sjedinjenju u braku ili u prijateljstvu, gdje sastavnice čovjeka utječu jedna na drugu i oblikuju ljudsku osobu, premda istovremeno ostaju ono što jesu. Vidi Zavaloni, *L'uomo e il suo destino*, 115-116.

⁷ Radi se o katarskom dualizmu. Manihejski su nauk prihvatili katarski heretici kao i svi drugi koji su propovjedali radikalni asketizam, gdje je duša suprostavljena tijelu i duh materiji. Prema toj nauci, čitava priroda, sve ono što ima veze s tjelesnošću, jest djelo zlog boga, đavla suparnika boga dobra, od kojega su proizišle samo duhovne stvarnosti. Vidi R. Pazzelli, *San Francesco e il Terz'Ordine. Il movimento penitenziale pre-francescano e francescano* (Edizioni messaggero Padova 1982.) 114-117.

⁸ Vidi C. Gniecki, *Visione dell'uomo negli scritti di Francesco d'Assisi* (Antonianum, Roma 1987.) 121-144. Problematika tjelesnosti može se promatrati pod dva temeljna vida: 1. ljudska tjelesnost viđena kao prisutnost u svijetu i kao sredstvo čovjekova odnosa s drugim stvorenjima; 2. tjelesnost viđena u odnosu s Bogom. Tjelesnost je tu sredstvo susreta s Kristom; ljudsko tijelo u službi nasljedovanja Isusa Krista.

⁹ *Nepotvrđeno Pravilo sv. Franje.*

¹⁰ Ta dva termina, tijelo i put, u spisima sv. Franje susrećemo u dvije perspektive. Prva je biblijsko-religiozna prema kojoj tijelo i put izražavaju negativno držanje pred Bogom. Čovjek u svojoj ukupnosti, tijelo i duša, odbija poslušnost Bogu dajući prednost vlastitome ja. Tijelo je oholost. Franjo jasno govori da je tijelo protivno duhu Gospodnjem i poziva živjeti po "duhu" a čuvati se "mudrosti tijela". Druga je perspektiva antropološko-religiozna po kojoj su tijelo i put jednostavno tijelo, mjesto, u kojem živi duša. Kod Franje možemo otkriti dva držanja prema tijelu: prvo pozitivno u kojem je tijelo brat; i drugo negativno u kojem je tijelo magarac, neprijatelj duše. Vidi G. Iammarrone, "Corpo", *Dizionario francescano* (Edizioni messaggero, Padova 1983.) 253-266.

¹¹ Za Franju, biblijskog čovjeka, čovjek je jedinstven, nedjeljiv. On je kao i biblijska vizija čovjeka daleko od svih dualističkih koncepcija. Prema Bibliji čitav se čovjek pokazuje u svakom svom dijelu. Prisutan je čitav u svakom svojem djelovanju. Vidi B. Maggioni, *Uomo e società nella Bibbia* (Jaca Book, Milano 1991.) 14.

Tek kada Franjo govori o duhovnom životu, može se uočiti nekakvo razlikovanje između tijela i duše: "Sveta poslušnost suzbija svaku tjelesnu i putenu volju, te drži svoje tijelo umrtveno i spremno da se podloži duhu i svome bratu" (PKr 14-15)¹².

Razmimoilaženja između sastavnica čovjeka nastaju između duha tijela, pale naravi čovjeka i Duha Gospodnjega. Te naklonosti pale naravi čovjek mora ovladati podređujući tijelo duhu. Zadaća je čovjekova ponovno uspostaviti jedinstvo između tijela i duha (Op V,1-2). Primjer takvog skladnog jedinstva vidimo u samom životu sv. Franje kojeg Celano ovako opisuje: "Toplina je naime duha već toliko učinila tijelo gipkim da je, dok je duša žedala za Bogom, sve većma za njim žedalo i ono presveto tijelo" (2 Cel 129).

Dakle, iako Franjo razlikuje tjelesni i duhovni elemenat, čovjeka promatra kao jedno. Čitav čovjek, čitava osoba treba biti uključena u duhovni život. I samo Franjino obraćenje to jako lijepo potvrđuje: "ono što mi se činjaše odurnim pretvori mi se u duševnu i tjelesnu slast" (Or 3).

I u ljubavi prema Bogu Franjo, kao biblijski čovjek, uvlači cijelu osobu s njezinim tjelesnim i duhovnim snagama: "Budi volja tvoja kako na nebu tako i na zemlji: da te ljubimo svim srcem misleći uvijek na tebe; svom dušom, čeznući uvijek za tobom; svim umom, upravljajući prema tebi sve svoje nakane tražeći u svemu tvoju slavu; i svom snagom svojom, trošeći svoje sile i osjećaje duše i tijela na službu tvoje ljubavi i ni na što drugo" (TO 5)¹³.

Sudjelovanje u Euharistiji također uvlači cijelu osobu, tijelo i dušu. Isus želi, veli on, "da ga primamo čista srca i neokaljana tijela" (PV II,14)¹⁴. Čovjek u svom jedinstvu i potpunosti prima Sina Božjega, prima ga u čistom srcu i neokaljanom tijelu, prima ga čitavom osobom potpuno usmjerenoj prema Bogu.

Problem ljudskog tijela i materijalnih stvari bijaše jako naglašen u Franjino vrijeme. Tjelesna se stvarnost, materijalni dio čovjeka, recimo tako, podcjenjivala i predstavljala u negativnom svjetlu. Nadasve Katari osuđivahu tijelo, smatrahu ga paklom kojega se treba osloboditi preko patnje i smrti¹⁵.

¹² *Pozdrav krepostima sv. Franje.*

¹³ *Tumačenje očenaša sv. Franje.*

¹⁴ *Pismo vjernicima II sv. Franje.*

¹⁵ Za Katare svijet nije ništa drugo doli kraljestvo boli jer duh, zatvoren u materiju, pati u iščekivanju otkupljenja. Duh i materija se bore bez predaha čitavoga života, pripremajući trenutak oslobođenja čiji je predstavnik smrt. U shvaćanju katarskog dualizma postoji neslaganje između sljedbenika "radikalnog dualizma" i sljedbenika

Čini se da je Franjina misao sasvim suprotna. On gleda na ljudsko tijelo kao na nešto pozitivno. Koji motivi Franju navode na suprotne zaključke i na to da predloži "novi" način gledanja na ulogu tijela?

Čovjek je stvoren na sliku Božju. Bog je u određenom povijesnom trenutku odlučio pokazati se u tijelu i postaje čovjekom zahvaljujući svojoj tjelesnosti, ljudsko mu tijelo dopušta da bude vidljiv: "I kao što se je svetim apostolima pokazao u pravom tijelu, tako se i sada nama pokazuje u svetom kruhu. I kao što su oni svojim tjelesnim pogledom vidjeli samo njegovo tijelo, ali su, promatrajući duhovnim očima, vjerovali da je on Bog; tako i mi, gledajući tjelesnim očima kruh i vino, gledamo i čvrsto vjerujemo da je tu živo i istinito njegovo presveto tijelo i krv." (Op I, 19-21).

Naše nam tijelo dopušta odnos s drugim osobama i sa svim stvorenjima. Franjo promatra konkretnoga čovjeka: muškarca i ženu, a ne samo duhovno stvorenje. On naglašava vrijednost fizičkog kontakta među osobama, osjeća potrebu da bude blizu drugima. Promatra ljudsko tijelo kao sredstvo koje dopušta čovjeku da uđe u odnos sa svim stvorenjima. *Pjesma stvorova* jest snažna potvrda vrijednosti stvorenih stvari i čovjekova odnosa s njima. Čovjek koji isplivava iz te pjesme jest čovjek koji je svjestan da nije samo duh nego i tijelo, čovjek koji ima oči i njih otvara da bi gledao i meditirao cijeli svijet sastavljen od dragocjenih, lijepih i dobrih djela. U *Pjesmi stvorova* čovjek se osjeća dijelom stvorenoga, on je zapravo brat svakom stvorenju¹⁶.

Tijelo čovjeku, nadalje, služi da može susresti prisutnoga Krista u ovome svijetu "na ovom svijetu ne vidim ništa tjelesnoga od samoga svevišnjega sina Božjega osim presvetog tijela i presvete krvi njegove" (Or 10; usp.

"ublaženog dualizma". Prema prvome postoje dva principa, dva boga, jedan dobra a drugi zla. Od vječnosti razdijeljeni, suprotni, nepomirljivi. Obzirom na čovjeka prvi bi stvorio duhovnu dušu, a drugi materijalno tijelo. Za sljedbenike umjerenog dualizma Bog je najviši i jedini početak, stvoritelj duhovnoga svijeta i, u njemu, đavla. Đavao, pobunivši se protiv Boga, organizirao bi četiri elementa koji sačinjavaju materiju, koja je zarobila duhove. Za sve Katare, čitav svijet, sve ono što je materija, a time i ljudsko tijelo je zlo. Život je đavolska manifestacija, a ljepota svijeta đavolska zamka. Iz te dualističke vizije stvarnosti proizlazi dualistički pogled na čovjeka. Čovjek je propala duša, zatvorena u materiju, u tijelo. U takvom pogledu na čovjeka nalazi se razlog izravne mržnje protiv materije. Ta je izravna mržnja dovela Katare i do nijekanja stvarne Kristove prisutnosti pod prilikama kruha i vina. Odatle strogi asketizam koji ima svrhu sudjelovanja u oslobođenju koje se sastoji u odvajanju duše od materije. Vidi Zavaloni, *L'uomo e il suo destino*, 117-119.

¹⁶ Vidi E. Doyle, *Francesco e il Cantico delle creature. Inno della fratellanza universale* (Assisi 1982.) 56-78.

PKI¹⁷ 3), a isto tako da ga primi ne samo čistim srcem nego i neokaljanim tijelom (PV II,14).

Kako bi čovjek mogao nasljedovati Isusa Krista potrebno je da u nasljedovanje uvuče cijelo svoje biće (usp. SMG¹⁸; NPr XVI,14; PV II 40; Op VI,2). Sasvim je jasno iz tih tekstova kako nasljedovanje Isusa Krista uključuje darivanje vlastitoga života, neprestanu borbu protiv tjelesnih napasti i prihvaćanje patnje. Na taj način i ljudsko tijelo ispunjava Božju volju.

Za Franju ljudsko je tijelo sredstvo kojim se Bog služi da bi ga oblikovao i odgojio: "A bolesnog brata molim da na svemu zahvaljuje Stvoritelju i kakva ga hoće Gospodin, neka želi da takav bude - zdrav ili bolestan - jer sve koji su određeni za vječni život Bog poučava ostanima bičeva i bolesti i duhom skrušenosti kao što kaže Gospodin: Ja korim i popravljam koje ljubim (Otk 3,19)" (NPr X, 3).

Kada je on sam bolestan, prihvatio je bolest kao izraz Božje volje i znak svoje ljubavi. Patničko tijelo postaje sredstvo čišćenja i ujedinjenja s Bogom. Naravno da Franjo dopušta upotrebu lijekova, kao što je i sam to radio, ali s nakanom da se, bilo bolest, bilo zdravlje prihvati kao izraz Božje volje. Liječenje, međutim, nikada ne smije učiniti to da čovjek zaboravi dušu i vlastito spasenje (usp. NPr X, 3-4).

U Franjinoj misli nema mjesta preziranju tijela, nego štoviše nailazimo na veličanje i vrlo pozitivno vrednovanje ljudskoga tijela. On nikada ne suprotstavlja tijelo, čovjekovu tjelesnost, duši, niti, u ontološkom smislu, govori o podređenosti tijela duši ili obratno. Za Franju čovjek je jedinstvo, kao stvorenje, kao djelo Gospodnje, pa i onda kada se udaljuje od svoga Stvoritelja čineći grijeh koji ima korijen unutar same ljudske osobe.

Čovjekova veličina i dostojanstvo

U teološkom pogledu za Franju svaka ljudska osoba dobija svoje dostojanstvo ne prema staleškom podrijetlu, prema onome što radi, što ima, što zna..., nego budući je sin samoga Oca, Boga Stvoritelja, svaka ljudska osoba ima isto dostojanstvo, istu ontološku vrijednost. "Gospodine kralju neba i zemlje, zahvaljujemo ti radi tebe samoga, što si po svojoj svetoj volji i po jedinome svome Sinu s Duhom svetim stvorio sve duhovno i tjelesno i što si nas, stvorene na svoju sliku i priliku, postavio u raj" (NPr XXIII, 1)¹⁹.

¹⁷ *Pismo klericima sv. Franje.*

¹⁸ *Služba muke Gospodnje sv. Franje.*

¹⁹ U Franjino vrijeme vrijednost su i dostojanstvo čovjeka proizlazile rođenjem. Ljude se dijeli na "boni homines - dobri ljudi" i "hominis populi - pučani". Rođenje i

Franjo ispovijeda svoju vjeru u Boga Stvoritelja svega bilo duhovnoga, bilo materijalnoga. Samo je Bog stvoritelj. Istinsko se, dakle, čovjekovo dostojanstvo ne sastoji u tome da li je on bogat ili siromašan, pravedan ili grješnik, prijatelj ili neprijatelj, kršćanin ili nekršćanin, nego u tome da je sin jedinoga Oca, onoga na nebu. Franjo čovjekovu vrijednost i dostojanstvo traži u stvaranju, u postojanju, a ne u posjedovanju.

Franjino je polazište teološko. On je shvatio čovjekovu veličinu, svakoga čovjeka, meditirajući nad Božjim ponašanjem, nad njegovom ljubavlju i njegovim savezom.

Bog nije stvarao iz nužde nego slobodnom odlukom vlastite volje. Prema njemu stvaranje čovjeka može se opravdati samo ljubavlju kojom Bog ljubi čovjeka. Ista je ljubav gurnula Boga da dadne svoga Jedinca za naše spasenje: "I zahvaljujemo ti, kao što si nas po svome Sinu stvorio, da si tako, po svojoj svetoj ljubavi kojom si nas ljubio, učinio da se on, pravi Bog i pravi čovjek rodi..." (NPr XXIII, 3).

No Franjo se tu ne zaustavlja. On čini još jedan izvanredni korak. Veličinu i dostojanstvo čovjeka ne vidi samo u tome da je izišao iz Božje ruke kao stvorenje nego još uz to veli da je čovjek stvoren na sliku i priliku Isusa Krista. Zanimljivo je, doista, to njegovo razmišljanje o čovjeku stvorenu na sliku i priliku utjelovljene Riječi. Kristološko tumačenje Postanka 1,26 dopušta sv. Franji da izrekne još jednu veliku istinu obzirom na čovjekovo dostojanstvo: "Gledaj, čovječe, na koliku te je uzvišenost postavio Gospodin, jer te je stvorio i oblikovao na sliku svoga ljubljenoga Sina i na njegovu priliku s obrzirom na duh" (Op V,1)²⁰. Krist je, dakle, model prema kojemu se Otac nadahnio stvarajući čovjeka. Čovjekovo je tijelo stvoreno na Kristovu sliku, a duh na njegovu priliku. Krist, Bog-Čovjek, jest čovjekov model u tjelesnosti i u duhovnosti. Čitav, dakle, čovjek, tijelo i duša, nalazi svoj model u Kristu.

Je li Franjo izvoran? Možda bi se moglo reći da u neku ruku i jest iako nije on prvi koji vidi u Kristu čovjekov model²¹. Njegova se izvornost

posjed čine čovjeka dobrim čovjekom, dok se "pučanima" ne pridaje ne samo nikakvo značenje nego su također i bez ikakve ljudske vrijednosti. Vidi M. Bartoli, *Chiara d'Assisi* (Roma 1989.) 29-30.

²⁰ Ta je Opomena bila objekt proučavanja na simpoziju održanom u Rietiu, 19-21. travnja 1985. godine. Vidi Valtorta, A.U., "L'uomo creato ad immagine del Figlio "secondo il corpo" negli scritti di Francesco d'Assisi (Approccio per un'antropologia cristiana)", *L'uomo e il mondo alla luce di Cristo* (a cura di V. Battaglia, Vicenza 1986.) 151-226.

²¹ Prema Tertulijanu Riječ je stvorila čovjeka na svoju buduću sliku i priliku, tj. na sliku i priliku utjelovljene Riječi, *Adversus Marcionem* (PL 2, 547) 5,17; *De Baptismo*, 5,7 (PL 1,1313). Preuzeto iz Conti, *Temi di vita e spiritualità del*

sastoji u tome da je uspio očitati Božju ljubav prema čovjeku²², kao i ono što je Bog objavio o samom sebi, stvaranju i čovjeku. Prosvijetljen Božjom riječju on može reći da je Krist čovjekov model. Spomenimo ovdje dva teksta. Evo što kaže sveti Ivan: "U početku bijaše Riječ i Riječ bijaše u Boga i Riječ bijaše Bog. Sve postade po njoj i bez nje ne postade ništa. Svemu što postade u njoj bijaše život" (Iv 1, 1.3.4); a sveti Pavao: "Ta u njemu je sve stvoreno na nebesima i na zemlji" (Kol 1,15-16; usp. Ef 1,37; 1 Kor 8,6). Vjera u sveopće bratstvo, utemeljeno na sveopćem Božjem očinstvu i Kristu, "prvorođencu među mnogom braćom" (Rim 8,29), gura Franju da u sebi i u drugima hrani duboko poštovanje prema čovjeku i da u njemu vidi doista veličinu i dostojanstvo.

Nadalje, čovjekova uzvišenost i dostojanstvo potkrijepljeni su činom Utjelovljenja i Otkupljenja, jer Bog pokazuje, ne samo u činu stvaranja, nego i u Utjelovljenju i Otkupljenju svoju veliku ljubav prema čovjeku. Stvaranje i utjelovljenje, u spisima sv. Franje, međusobno su usko povezani. Očeva ljubav prema čovjeku jest elemenat koji ih ujedinjuje. Ta se Božja ljubav pokazuje u stvaranju i utjelovljenju Sina. Franjo to ovako izražava: "I zahvaljujemo ti, kao što si nas po svome Sinu stvorio, da si tako, po svojoj svetoj ljubavi kojom si nas ljubio, učinio da se on, pravi Bog i pravi čovjek, rodi od slavne vazda Djevice preblazene svete Marije i što si htio da kao zarobljenici budemo otkupljeni njegovim križem, krvlju i smrću" (NPr XXIII, 2-3).

Svoje razmišljanje o čovjekovoj uzvišenosti i dostojanstvu Franjo zaključuje sakramentom Euharistije u kojem vidi neprestani čin Utjelovljenja kojim je Bog pokazao koliko je velik čovjek. "Kruh naš svagdanji, ljubljenoga Sina svoga, Gospodina našega Isusa Krista, daj nam danas: na spomen, na razumijevanje i na poštivanje ljubavi koju je pokazao prema nama i svega što je za nas rekao, učinio i pretrpio" (TO 6). Dolazak

francescanesimo delle origini (Edizioni Dehoniane, Roma 1996.) 222-223. Osim Tertulijana, obzirom na stvaranje čovjeka na sliku i priliku Isusa Krista, Conti još spominje sv. Petra Krizologa i Prokopija iz Gaze. Napomenimo da je Aleksandrijska škola smatrala da je čovjek stvoren na sliku i priliku Vječne Riječi Božje (preegzistentni Sin Božji), a Augustin je tvrdio da je čovjek stvoren na sliku i priliku Presvetog Trojstva. Vidi G. Gozzelino, *Il mistero dell'uomo in Cristo* (Ell Di Ci, Leumann 1991.).

²² Esser, *Opomene svetog Franje* (Zagreb 1995.) 55 tvrdi: "I ovdje Franjo stavlja među čine Božje ljubavi prvo djelo te ljubavi: stvaranje čovjeka, što je nešto veliko i dostojanstveno. U čovjeku je Bog učinio vidljivim samoga sebe i svoj vječni plan. Zato čovjek u Božjem stvaranju stoji u "izvršnom stanju", u neposrednoj Božjoj blizini, u blizini njegova ljubljenoga Sina. Ovo je uzvišena stvarnost; ovo je nerazumljiva, Božja ljubav. Ovo je stvoriteljska ljubav koja se ostvaruje u tijelu i duši čovjeka".

Sina Božjega i njegova prisutnost u svijetu među ljudima za Franju se ne iscrpljuje samo u otajstvu utjelovljenja. Kao što je nekoć bio prisutan među svojim učenicima u fizičkom tijelu tako je danas među nama prisutan u euharistijskom kruhu. Za Franju euharistija je produljenje utjelovljenja Sina Božjega. Zanimljivo je da Franjo nikada ne upotrebljava izraz "euharistija", nego "Gospodnje tijelo i krv", kao da želi naglasiti taj kontinuitet i identitet euharistijskog tijela s onim čovjeka Isusa Krista.

To su temelji na kojima Franjo gradi svoje uvjerenje o čovjekovoj veličini i dostojanstvu ukoliko je Božje stvorenje, stvoren na sliku i priliku utjelovljene Riječi koja ga je i otkupila i koja se nastanila među nama pod prilikama kruha i vina. Njegove nam riječi dopuštaju da u tim otajstvima vidimo dostojanstvo čovjeka ne samo ukoliko je duhovno biće nego također i u njegovoj tjelesnosti. Upravo tu, on se razlikuje od svojih suvremenika koji su dostojanstvo čovjeka gledali u superiornijem dijelu čovjeka, u duši, u "mens-u". "U spisima sv. Franje, tvrdi C. Gniecki, dostojanstvo i veličina nisu navezani samo na duhovni vid čovjeka, nego također i na onaj materijalni, tjelesni. Čovjekovo dostojanstvo i veličina povezano je s čitavim čovjekom ukoliko je duhovno i tjelesno biće"²³.

Čovjek grješnik

Uvjeren u čovjekovo dostojanstvo i veličinu, koju mu je namijenio stvoritelj, Franjo s većom jasnoćom vidi čovjekovu zbilju, njegovu slabost i grješnost. Obdaren tolikim i takvim dostojanstvom čovjek ga vrlo često razara svojim grijehom. Čitajući spise sv. Franje jasno je uočljiv taj vid ljudske zbilje. Za Franju čovjek je grješnik koji mora ispovjediti vlastite grijeha (PV II, 22). S velikim uvjerenjem govori da su čovjekove vlastitosti njegove mane i grijesi: "I dobro znajmo da ništa osim mana i grijeha nije naše" (NPr XVII,7). "Pa ni zlodusi ga nisu razapeli, nego si ga ti s njima razapeo i još ga razapinješ naslađujući se u opačinama i grijesima" (Op V,3).

Franjo rabi vrlo često riječ "grijev". Stvarnost grijeha vidi nedjeljivo navezano na čovjekovu zbilju. On nikada ne govori niti shvaća grijeh kao apstraktnu stvarnost nego uvijek misli na čovjeka grješnika. Iz kategorije grješnika ne izuzimlje nikoga: "nama ubogima i bijednima, pokvarenima i odvratnima, nezahvalnima i zlima" (NPr XXIII,8).

U čemu se sastoji grijeh za Franju? To možemo zaključiti iz slijedeća teksta: "Jahve, Bog, zapovijedi čovjeku: Sa svakoga stabla u vrtu slobodno jedi, ali sa stabla spoznaje dobra i zla da nisi jeo! Adam je, dakle, mogao jesti sa svakog stabla i, dok se nije suprotivio posluhu, nije sagriješio. Onaj,

²³ Gniecki, *Visione dell'uomo*, 101.

naime, jede sa stabla spoznaje dobra koji svoju volju smatra svojim vlasništvom i uznosi se dobrima koja Bog u njemu govori i radi" (Op 2,1-4). Grijeh je, dakle, bitno neposlušnost i prisvajanje sebi djela Gospodnjih. To je zapravo duboko biblijski koncept grijeha (Post 2,16-17; 3,13; Rim 5,12-19).

Prema Franji postoje tri izvora koji žele čovjeka odvojiti od Boga a to su tijelo, svijet i đavao.

"A mrzimo svoje tijelo s njegovim manama i grijesima, jer ono, živeći tjelesno, hoće da nam oduzme ljubav Isusa Krista i vječni život i samo sebe hoće da sa svime upropasti u paklu; jer mi smo po svojoj krivnji truli, bijedni i protivni dobru, skloni i raspoloženi za zlo jer, kako Gospodin kaže u Evanđelju: Iz srca izvire i izlaze zle namisli, preljubi, bludništva, umorstva, krađe, lakomstva, opakosti, prijevare, razuzdanost, zlo oko, kriva svjedočanstva, psovke, uznositost, bezumlje (Mk 7,21-22). Sva ta zla iznutra, iz srca, izlaze, i to onečišćuje čovjeka (Mt 15,20)" (NPr XXII,5-8). Naglasimo da Franjo ne govori da mrzimo tijelo kao takvo, nego tijelo koje čini opačine i grijeha. A fizičko tijelo nije izvor čovjekova grijeha nego njegovo srce. Čitav je, dakle, čovjek uvučen u grijeh a ne samo njegovo tijelo. Ono što treba mrziti nije tijelo nego ljudska narav sklona zlu. Zato svim kršćanima preporuča da "mrze svoja tjelesa s njihovim nedostacima i grijesima" (PV I,2)²⁴.

Najveći neprijatelj jest sama čovjekova egoistična narav: "Mnogi, dok griješe ili doživljavaju nepravde, okrivljuju đavla ili bližnjega. Ali nije tako; jer svatko ima neprijatelja u svojoj vlasti, to jest svoje tijelo po kojem griješi. Stoga blago onome sluzi koji takvog neprijatelja, koji mu je predan u vlast, uvijek drži vezana te se mudro od njega čuva; jer mu, dok tako radi, neće nauditi nijedan, ni vidljiv ni nevidljiv neprijatelj" (Op X).

I samo fizičko tijelo može postati neprijatelj ako ga se stavi u središte čovjekova zanimanja te tako čovjeka dovodi do zaboravljanja poziva i bunjenja protiv Boga (NPr X,4).

Osim toga, Franjo je svjestan dvopolnosti ljudskoga života. Čitav je ljudski život obilježen napetošću između "duha tijela" i "Duha Gospodnjega". Vrijedan je razmatranja njegov tekst o toj napetosti kojeg donosi u nepotvrđenom Pravilu: "Svi se, dakle, braćo, čuvajmo od svake oholosti i tašte slave. I čuvajmo se mudrosti ovoga svijeta i razbora tijela. Duh, naime, tijela hoće i veoma nastoji da se pokaže u riječima, a malo u djelima, i ne traži bogoljubnost i svetost u unutrašnjem duhu, nego traži i želi bogoljubnost i svetost koja se pokazuje ljudima. To su oni o kojima kaže Gospodin: Zaista, kažem vam, primili su svoju plaću (Mt 6,12). A duh Gospodnji hoće da tijelo bude umrtveno i prezreno, bez cijene i

²⁴ Pismo vjernicima I sv. Franje.

zapostavljeno; a teži za poniznošću, za ustrpljivošću i čistim i jednostavnim i istinskim mirom duha. I uvijek i iznad svega teži za strahom Božjim, za božanskom mudrošću i božanskom ljubavlju Oca i Sina i Duha Svetoga" (NPr XVII, 9-16). "Duh tijela" je dakle duh ljudske naravi narušene grijehom kojom vlada grijeh. Radi se o naravnom čovjeku kojeg nije preobrazila sila Duha Gospodnjega²⁵. Imati Duh Gospodnji i dopustiti mu da vodi čovjeka jest primarni zadatak otkupljenih.

Među neprijatelje čovjeka koji ga žele odvojiti od Boga, Franjo ubraja i svijet: "Pogledajte, slijepi, koji ste prevareni od vaših neprijatelja: tijela, svijeta i đavla" (PV I,11). Nije li možda čudna jedna takva misao čovjeka koji je spjevao *Pohvale stvorova*? Na koji način svijet kojeg je Bog stvorio, a sve što je stvorio bijaše lijepo i dobro, može postati čovjekov neprijatelj? Zašto Svetac vrlo često govori o potrebi napuštanja svijeta? Što zapravo za njega znači svijet?

U nepotvrđenom Pravilu čitam: "A sada pošto smo ostavili svijet, ništa nam drugo ne preostaje činiti nego da slijedimo volju Gospodinovu i da se njemu svidimo" (NPr XXII, 9). Iz ovoga teksta potpuno je jasno što znači napustiti svijet. Napustiti svijet znači napustiti sve ono što u tom svijetu jest protivno Božjoj volji, ostaviti naslade svijeta da bi se ugodilo samo Bogu. Ne radi se o onoj klasičnoj "fuga mundi", bježanju iz svijeta, nego o napuštanju svjetovnoga načina življenja. Radi se o promjeni odnosa sa svijetom. Sam nam Franjo to tumači: "Opominjem i zaklinjem u Gospodinu Isusu Kristu da se braća čuvaju svake oholosti, isprazne slave, zavisti, pohlepe, brige za ovaj svijet, ogovaranja i mrmljanja" (PPr X,7)²⁶. Čuvati se od svijeta, zapravo znači, čuvati se svega onoga što proizlazi iz sebljublja, egoizma. Svijet postaje neprijatelj ne zato što je zao u samom sebi nego zato jer ljudska slabost čini da svijet čovjeka zaslijepi i prevari.

I treći čovjekov neprijatelj, đavao, stvarnost koja želi odvojiti čovjeka od njegova Stvoritelja ima pristup čovjeku samo preko čovjekova nutarnjeg neprijatelja, narušene naravi (NPr XXII,19-24). Ako čovjek uspije držati u vlasti osobnoga nutarnjeg neprijatelja, nitko mu drugi ne može učiniti zlo (Op X, 3-4).

²⁵ K. Esser, *Gli scritti di s. Francesco. Nuova edizione critica e versione italiana* (Edizioni messaggero, Padova 1982.) 91 tvrdi da za Franju vrlo često tijelo u ovom smislu jest vlastiti ja, egoizam.

²⁶ *Potvrđeno Pravilo sv. Franje.*

Čovjek pokornik

Podsjećajući čovjeka na temelje njegova dostojanstva, Franjo u isto vrijeme ističe čovjekovu slabost i grješnost, te duboko proživljava osjećaj čovjekove bijede i slabosti. Vidi čovjeka u njegovoj stvarnoj udaljenosti od Boga, u njegovom grješnom stanju pred Bogom. Nasuprot svega toga Franjo nije pesimističan glede budućnosti grješnog čovjeka. Istina je da su čovjeku "vlastiti grijesi i mane" (NPr 17,7), da je "ubog i bijedan, pokvaren i odvratn, nezahvalan i zao" (NPr XXIII,8), da nije vrijedan ni da spomene ime Gospodnje (NPr XXIII,5). Istina je da je čovjek postao sklon zlu, nesposoban da sam svojom snagom čini dobro. Međutim, Franjo je uvjeren kako čovjek ima mogućnost živjeti po "Duhu Gospodnjem" (PV I). Ta se mogućnost čovjeku nudi putem pokore. Vrlo je važno ovdje istaknuti da za Franju ne postoje dobri i zli ljudi, nego ljudi grješnici koji čine pokoru i ljudi grješnici koji ne čine pokoru²⁷. Čovjek se može povratiti na početno stanje, na prvotno dostojanstvo kojim ga je obdario Stvoritelj, preko neprestane borbe protiv duha tijela, preko askeze i žrtve, preko pokore. Pokoru treba shvatiti u biblijskom smislu kao potpuno okretanje cjelokupnoga čovjeka Bogu²⁸. Pokora treba dotaknuti čovjekovo srce i pamet, da bi se dogodio zaokret. Takvo iskustvo pokore Franjo je osjetio u vlastitom životu. Rado se toga prisjeća u svojoj Oporuci: "Gospodin je dao meni, bratu Franji, da ovako započnem činiti pokoru: dok bijah u grijesima bilo mi je odveć odurno gledati gubavce; i sam Gospodin me dovede među njih i bijah milosrdan prema njima. I dok se vraćah od njih, ono što mi se činjaše odurno pretvori mi se u duševnu i tjelesnu slast" (Or 1-3). Ovo će se iskustvo obraćenja provlačiti kroz cijeli Franjin život preko neprestane pokore. U

²⁷ Dovoljno je pročitati njegovo *Pismo vjernicima* pa da se u to uvjerimo. Prema Esseru to pismo otkriva što Franjo misli o nutarnjem vjerskom životu i ujedno daje program za razvitak evanđeoskog pokorničkog života onoga vremena. Osim toga, Esser naglašava da na pojedinim mjestima u ovom pismu svečeva riječ prodire u srž teologije i mistične prakse. Vidi K. Esser, *Spisi sv. Oca Franje i sv. majke Klare Asižana* (Symposion, Split 1998.) 57.

²⁸ Za Franju pokora znači zaokret koji vodi čovjeka od usmjerenja vlastitoga života na svoj ja do života potpuno podložna i prepuštena Božjoj volji i gospodstvu. Franjo u svojem životu doista radikalno razlučuje život grijeha, neposlušnosti Bogu i ne činjenja pokore od onoga "činiti pokoru", što je poslušnost Bogu a ne samom sebi, vlastitom tijelu. Pokora je, u biti, obraćenje i prihvaćanje Božjega kraljevstva. Franjin izraz "činiti pokoru" jednak je onom biblijskom *metanoia*. Obzirom na franjevački smisao pokore vidi: R. Pazzelli, "Penitenza, mortificazione", *Dizionario francescano* (Edizioni Messaggero, Padova 1983.) 1271-1296; K. Esser, *Origini e inizi del movimento e dell'ordine francescano* (Jaca Book, Milano 1982.) 196-201; M. Conti, *Temi di vita*, 16-19.

pokori Franjo gleda mogućnost spasavanja čovjekove veličine i dostojanstva. Upravo zbog toga daje svojoj braći zadaću da propovijedaju pokoru ne bi li potaknuli ljude na povratak Gospodinu u kojem mogu zadobiti izgubljeno dostojanstvo. Mala braća postaju ljudi i propovjednici pokore²⁹, pozivajući sve da ponovno uspostave mir s Bogom. Stoga želi da njegova braća uvjere sve staleže i sve dobi, sve narodnosti i sve ljude "gdje god jesu po krugu zemaljskom ili će biti, da svi ustrajemo u pravoj vjeri i u pokori, jer se drukčije nitko ne može spasiti" (NPr XXIII, 7). Franjo je nemilosrdan prema onima koji ne čine pokoru, prema onima koji se ne žele vratiti Bogu: "teško onima koji ne umiru u pokori, jer će biti djeca đavolska jer čine njegova djela i ići će u oganj vječni" (NPr X, 8).

Iz ovoga možemo zaključiti da Franjo ne svodi pokoru na pokornička djela, premda ona imaju svoju važnost, nego se radi o pokori kao načinu života, putu koji vodi Bogu. Čovjek tek pred Bogom spoznaje da je stvorenje u svemu ovisno o Bogu. Tek tada će prepoznati beskrajnu veličinu Božju i svoju malenost, ali će isto tako shvatiti da je njegovo zvanje poziv na sudjelovanje u Božjoj veličini i dostojanstvu. To se postiže obraćenjem koje nije ništa drugo doli neprestani put prema sličnosti s Bogom³⁰. Zbog toga Franjo govori o onima koji "čine pokoru", o onima koji "služe Boga u pokori"³¹, i o onima koji "čine djela dostojna pokore"³² (NPr X, 3; PV I i II).

Ono što zaista zadivljuje kod Franje jest činjenica da je svaki čovjek sposoban vratiti se Bogu, obratiti se, činiti pokoru. Svaki je čovjek sposoban učiniti evanđeoski čin obraćenja, prelazak iz mentaliteta staroga čovjeka na onaj novoga čovjeka na što upozorava sv. Pavao: "Obucite se u novoga čovjeka koji je stvoren na sliku Božju u istinskoj svetosti i pravednosti" (Ef 4, 24). Zbog toga Franjo ima veliko povjerenje u čovjeka, u njegove

²⁹ "Tada ih je blaženi Franjo sve pozvao k sebi, više im je toga kazao o kraljevstvu Božjem, o preziranju svijeta, o odricanju vlastite volje i o upokoravanju vlastitoga tijela. Po dvojicu ih je odvojio za četiri kraja svijeta pa im je rekao: 'Idite, predragi, dvojica po dvojica u različite krajeve svijeta, navješćujte ljudima mir i pokoru za oprostjenje grijeha'" 1 Čel 29.

³⁰ Pazzelli, *San Francesco*, 218-219.

³¹ Život u pokori nužno dovodi do ljubavi. Za Franju postoji samo jedna stvarnost: Bog koji ljubi, s jedne strane, i čitav svijet, ljudi uključeni, na pokorničkom putu prema Bogu ljubavi. Istinski je pokornik onaj koji je otkrio koliko je Bog dobar. Moglo bi se reći da za Franju činiti pokoru znači ljubiti Boga. Vidi Pazzelli, *San Francesco*, 219-221.

³² Odgovarajući i uvijek prisutni plodovi na dogođeno obraćenje, prema *Pismu vjernicima* su slijedeći: milosrđe, ljubav i poniznost, jednostavnost, čistoća, služenje i podložnost svima, preziranje tjelesnih mana i grijeha, milostinja i post.

mogućnosti da se obrati i to postaje izvor njegovog optimizma obzirom na čovjeka.

Zaključne misli

Unutar kršćanske vizije čovjeka sv. Franjo zauzima posebno mjesto. U svojim razmišljanjima on ne prihvaća dvodijelnu podjelu čovjeka, nego govori o jedinstvu čovjeka u dinamizmu spasenja.

Ljudsko tijelo, koje današnje društvo promatra kao igračku i izvor naslade, za Franju je, u isto vrijeme, Božji dar, sredstvo susreta s Bogom, čovjekom i svim stvorenim, ali isto tako i sredstvo koje nas odvodi od Boga ako se čovjek dadne zavesti "mudrošću tijela". Franjino optimistično gledanje na ljudsko tijelo može biti poticajno ili zbunjujuće današnjem čovjeku.

Asižanin je duboko uvjeren da čovjekovo dostojanstvo ne stoji u njegovoj ljepoti, imetku, snazi ili inteligenciji, nego je ljubav Božja ta koja daje čovjeku dostojanstvo. Na jednom je mjestu Ivan Pavao II. definirao kršćanstvo "začuđenošću da smo ljubljeni". I Franjo je bio zadivljen tolikom ljubavlju kojom Bog ljubi čovjeka. Iz te zadivljujuće ljubavi proizlazi veličina živućeg čovjeka, njegovo dostojanstvo i njegova nepovredivost.

Čovjek je zaista čovjek kada, produhovljujući se posredstvom stvaranja na sliku i priliku utjelovljene Riječi i posredstvom sakramenata, dostigne sliku Krista, približujući se tom potpunom i savršenom Čovjeku.

Velika zapreka očovječenju čovjeka jest njegova pala narav, njegovo ja. Prema Franji vlastito se ja pobjeđuje pokorom, potpunim zaokretom, okretanjem vlastitoga života od samoga sebe prema Bogu. Stoga je nužna pokora kao način života, način puta prema Bogu u kojem se krije izvorno dostojanstvo ljudske osobe. Zato prema Franji pokora i askeza jesu ispravni putovi da bi se spasilo izvorno dostojanstvo ljudske osobe. Upravo zato Franjo ne dijeli ljude na dobre i zle, nego na grješnike koji čine pokoru i grješnike koji ne čine pokoru.

fra Ante Čovo